

CYPRUS
INTERNATIONAL
UNIVERSITY
ULUSLARARASI
KIBRIS
ÜNİVERSİTESİ

DOI: 10.22559/folkloredebiyat.2017.31

folklor/edebiyat, cilt:23, sayı:90, 2017/2

TUNCELİ YÖRESİNE AİT ÖRME VE TIĞ İŞİ ÖRNEKLERİ*

Eylem Güzel** Nazan Oskay***

Giriş

İnsanoğlu, eski çağlardan itibaren yaşamın her anında vazgeçilmez bir yer tutan tekstil ürünlerinin elde edilmesi için dokuma, keçe ve örme gibi farklı üretim teknikleri geliştirmiştir.

Paleolitik dönem insanın, doğanın zorlu koşullarına karşı verdiği mücadele sonucunda, postları, saz ve otları giyim, barınma ve süs gibi amaçlarla kullanmaya başlaması, yeryüzünün en eski uğraşlarından biri olan tekstil el sanatının da temelini atmıştır (Akbostancı, 2000, s. 68).

Tekstil ürünleri, korunma ve barınma işlevlerinin yanı sıra kullanıcıların toplumsal statülerini, mesleklerini, inançlarını, kişisel zevklerini ve duygularını ifade etmeleri için de bir araç olmuştur (Özkendirci, 2014, s. 5).

İnsanlığın kültür tarihi ile beraber gelişen tekstil sanatları içinde yer alan örme, günümüze kadar aralıksız olarak varlığını sürdürmüştür.

Örme en genel haliyle; şiş vasıtasıyla tek iplik sistemiyle ilmek oluşturulması ve bu ilmeklerin birbirine bağlanması işlemidir. Ancak çeşitli ilme teknikleriyle tığ, iğne, mekik gibi aletlerle örme adı altında ama farklı dokular elde edilmektedir. Bu konuda,

* Bu çalışma Yüzüncü Yıl Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Başkanlığı tarafından desteklenen “Tunceli El Sanatları (2013-GS-B052)” adlı proje kapsamında yapılmıştır. Katkılarından dolayı teşekkür ederiz.

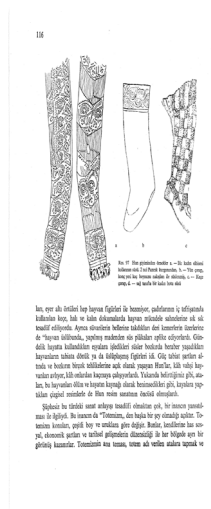
** Yrd. Doç.Dr. ,Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Resim Bölümü.

*** Arş. Gör. ,Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Tekstil Bölümü.

Mine Biret Tavman Körfez Gazetesine verdiği *Tekstil ve Tekstil Sanatı'nın Hikâyesi* adlı söyleşisinde, şu şekilde ifade etmektedir:

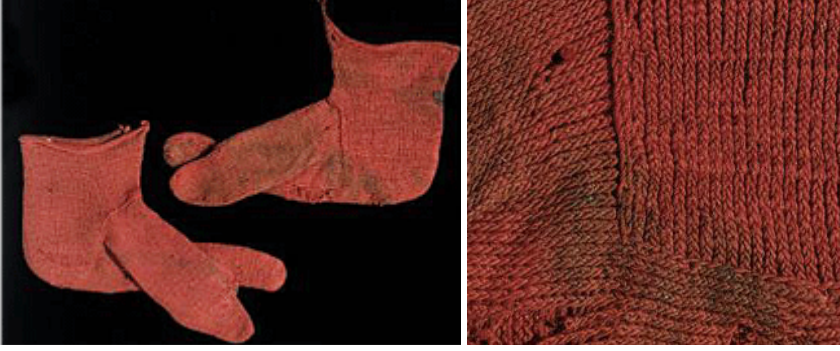
“Dokuma ve örme, kumaş oluşumunda kullanılan iki ana tekniktir. Dokumada iki ipliğin birbirini 90 derecelik açıyla kesmesiyle kumaş oluşurken örmeye tek ipliğin birbirine ilmek sistemiyle bağlanmasıyla kumaş oluşmaktadır”
(Tavman, Biret, 2006, s.2).

Örme konusunda eski bir geleneğe sahip olduğu bilinen Türklere ait ilk buluntular MÖ. 8 ve 7. yüzyıllarda Orta Asya'da yaşayan Hunlara ait Pazırık 2 kurganında bulunmuştur. Burada ortaya çıkan konç kısmı koçboynuzu motifleri ile süslü yün çoraplar, ilk örnekler olarak değerlendirilmektedir (Res. 1). Bu örnek ayrıca örme sanatının Orta Asya Türkleri arasında gelişmiş olduğunun birer kanıtı olarak değerlendirilmektedir (Diyarbakirli, 1972, s. 116).

Resim 1. Konç yeri koçboynuzu nakışları ile süslenmiş yün çorap (Diyarbakirli, 1972, s. 116).

Orta Asya buluntularından sonra en eski örgü örneklerine eski Mısır mezarlarında rastlanmıştır. Başparmağı ayırık kırmızı yün örme çoraplar Klasik örme denilen iğne ile oluşturulan ‘Nalbinding’ Tekniğiyle yapılmışlardır. Temel ‘Nalbinding’ yapısı düz örme kumaş yapısını andırır. Aralarındaki fark ‘Nalbinding Tekniği’nde ilmeğin ayaklarının her bir ilmek ucunda çapraz pozisyonda olması, düz örmeye ise ilmeğin ayaklarının birbirine paralel olarak yer almasıdır (Tavman, 1994, s. 2-3). Nalbinding tekniğiyle yapılan bu çoraplar günümüzde Londra’da Victoria Albert Müzesi’nde sergilenmektedir (Res.2).

Resim 2. Londra -Victoria and Albert Müzesinde olan bu çoraplar M.Ö 5-6. yy sonunda Mısırda bulunmuştur. (<http://www.vam.ac.uk/users/node/15803> Erişim Tarihi: 20.01.2016)

Yine yapılan araştırmalara göre en eski örme örneklerinden biri de ‘Coptic çorap’ dedikleri, yaklaşık M.Ö 1000 yılında Mısır’da rastlanan çorap örnekleridir. Bu çoraplar da günümüzde Yale Üniversitesi’nde bulunmaktadırlar (Res.3).

Resim 3. Yale Üniversitesi’nde sergilenen ve tahminen M.Ö 1000 yılına ait Mısır’da bulunan ‘Coptic Çoraplar’ (Rutt, 1987, s. 7-8)

Başlangıçta atlı ve göçebe uygarlıklarda gelişim gösteren örgünün, kervanlarla ve Ege denizindeki ticaret gemileriyle doğuda Tibet’e; batıda İspanya’ya kadar yayıldığı düşünülmektedir. İspanya’dan da İngiltere ve İskoçya’ya geçtiği bilinen örmenin Avrupa’da yayılma sürecinin bin yılda gerçekleştiği tahmin edilmektedir.

13.yy’dan kalma İspanyol mezarlarında birçok örme giyim parçalarına rastlanmıştır. Bu parçaların üzerinde görülen aile armalarının yanı sıra, Müslümanların kullandığı kufi

yazı stili ile işlenmiş dilek yazıları sayesinde, Avrupa’da bulunan ilk örülmüş örneklerin İspanya asillerinin çalıştırdığı Müslüman örgücüler tarafından yapıldığı anlaşılmıştır (Tavman, 1994, s. 2-3).

Genel olarak örmecilik, başlangıçta parmaklar yardımıyla yapılmış, M.Ö 400-500 yıllarında ise örme sanatına şiş aleti girmiştir

İlk olarak bir ihtiyacın giderilmesi için tek iplik sistemiyle meydana gelen örme, gelişen ve dönüşen bir anlayışla çevre şartlarına göre kendine her zaman farklı bir anlayış bulmuştur. Ortaya çıktığı toplumun değer yargılarını yansıtmakla beraber, duygularını ve sanatsal özellikleriyle kültürel öğelerini de yansıtır hale gelmiştir.

Amaç ve Yöntem

Örme sanatının yaygın olarak görüldüğü Anadolu’da farklı kültür ve geleneklerin bu sanata yansımaları izlenmektedir.

Örme yapımı ve kullanımı konusunda Anadolu’nun birçok yeri, zengin bir geleneğe sahiptir. Bu zenginliği bünyesinde barındıran kentlerden biri de Doğu Anadolu Bölgesi’nde yer alan Tunceli İli’dir. Anadolu’nun kültürel değerleri konusunda araştırmalar yapılmış olmasına rağmen, Tunceli örme örneklerinin özelliklerine pek değinilmediği dikkat çekmiştir. Oysaki Tunceli’nin bu konuda oldukça fazla örneğe sahip olduğu bilimiz dâhilindedir. Bu bilgilere dayanarak Tunceli örme örnekleri hakkında bir araştırma yapılmasının gerekliliği görülmüştür.

“*Tunceli Yöresine Ait Örme ve Tığ İşi Örnekleri*” adlı çalışma kapsamında, 2015 yılında Tunceli yöresinde örme örnekleri incelenerek yöre insanının manevi dünyasının, duygu ve düşüncelerinin, ne şekilde yansıtıldığı irdelenmeye çalışılmıştır. Geleneksel el sanatlarında önemli bir yeri olan örme örneklerinin incelenmesi ile yöre halkının kültürel mirasının kendi içinde ve genel olarak Anadolu kültürünün içindeki yeri vurgulanmaya çalışılmıştır. Bu amaçla başta Tunceli Merkez ilçesi olmak üzere Pertek, Pülümür, Ovacık, Hozat, Çemişgezek ve Mazgirt ilçeleri ve bunlara bağlı köylerde alan taraması yapılmıştır.

Genel olarak aynı çerçevede karşılaşılan benzerlik gösteren örneklerle yörede çoğunlukla kaynak kişilerin* çeyiz ve sandıklarındaki ürünlerden yararlanılmıştır. Geleneksel olarak çeyiz, günlük kullanım ve hediye için yapılmış olan bu ürünlerin yapılış amacı ve yapılış biçimi konusunda kaynak kişilerden bilgiler elde edilmiştir.

Çalışmada elde edilen eserler çoğunlukla birbirinin benzeri olduklarında dolayı kullanım amacı ve yapım teknikleri açısından farklılık arz eden örnekler belirlenerek detaylı bir şekilde incelenmiş ve fotoğrafları çekilerek belgelendirilmiştir.

Çalışmanın Bulguları

Geçmişten günümüze varlığını sürdürmüş olan geleneksel el sanatlarından biri örme sanatıdır. Anadolu’nun en yaygın el sanatlarından biri olan örme, gerek kompozisyon gerek kullanılan malzemeler bakımından birbirine benzer örnekler olarak karşımıza çıkmaktadırlar.

Anadolu köylüsünün bir parçası olan çorap ve eldivenler eli, ayağı her türlü doğa

* Kaynak kişiler çalışmanın sonunda verilmiştir.

olayına karşı koruyan, onu bin bir motif, inançla süsleyen, zor yaşam koşullarına anlam ve renk katan Anadolu örme sanatının başlangıcı olmuştur. Her biri ayrı anlama gelen, esnek olup günlük hayatta işlevsel rol alan, iki ya da beş madeni veya ahşap şişe örülen çorap ve eldivenler önemli giysi parçalarıdır. Bitkilerden, çiçeklerden stilize edilmiş halı, kilim ve diğer dokuma türlerinde de görülen motifler örme sanatında da kullanılmaktadır.

Günümüzde hâlâ kırsal bölgelerde, özellikle de köylerde kadınların vazgeçilmez el sanatlarından biri olan örme, varlığını neredeyse tüm Anadolu’da sürdürmektedir. Örmenin yapımı ve kullanımı konusunda Anadolu’nun birçok yeri, zengin bir geleneğe sahiptir. Bu zenginliği bünyesinde barındıran kentlerden biri de Doğu Anadolu Bölgesi’nde yer alan Tunceli’dir.

Anadolu’nun farklı köşelerinde insanların giyim ve ısınma ihtiyaçlarını gidermek için kullandıkları çorap, patik vb.’nin yanı sıra ev içini süslemek amacıyla yapılan navmal (evin içi) ve nazarlık olarak da değerlendirilebilecek küçük örme örnekleri benzer ve farklı yanlarıyla Tunceli örme sanatını oluşturmaktadır. Çalışma kapsamında, Tunceli Merkez ve ilçelerinde yapılmış olan alan taramasında çoğunlukla birbiriyle benzer örneklerle karşılaşmıştır. Bunlar, giyimde kullanılan çorap ve patikler, beden temizliğinde kullanılan lifler ve daha çok Şavak kültüründe yaygın olarak görülen ev içi süsleme dediğimiz navmal örnekleri ile ev süslemesinde kullanılan nazarlıklar olarak sıralanmaktadır.

Çoraplar

Kültürümüzün maddi öğeleri arasında yer alan örme örnekleri, gelenek halinde sürekliliğini koruyarak kuşaktan kuşağa aktarılan önemli kültürel değerlerimiz arasındadır. Bu geleneğin devamlılığını gözlemlediğimiz illerden biri Tunceli’dir. Yörenin soğuk iklime sahip olması ve temel ekonominin hayvancılığa dayanması dokuma ve örmenin gelişmesinde etkili olmuştur. Isınma gereksinimi için kullanılmış olan çoraplar, Tunceli yöresinde kadın ve erkek çorabı olarak iki farklı tipte örülmüştür. Erkek çorapları kadın çoraplarına göre daha uzun yapılmakta olup “gore” olarak adlandırılmaktadır. Gurik olarak isimlendirilen kadın çorapları ise kısa olarak yapılmaktadır (Res.4).

Resim 4. Yün iplikle örülmüş Gore ve Gurik çorap örneği, Karşıyaka Mah., Pülümür, Tunceli,, (Gülsüm Şen).

Çorap örgüsünde kullanılan temel malzeme yündür. Kırkım sonunda elde edilen yünler, çeşitli işlemlerden geçirilerek örme için uygun hale getirilir. Yünler önce yıkanıp temizlenir, ardından yün tarağı ile taranıp iplik haline getirmek için teşi (iğ) ile eğirme işlemi yapılır. Çoraplarda yün malzeme çoğunlukla doğal haliyle kullanılmıştır. Siyaha boyanmış veya kara koyun yününden yapılmış örneklerle birlikte farklı birkaç rengin kullanıldığı alacalı çoraplar da mevcuttur (Res. 5).

Resim 5. Yün iplikle örülmüş çorap örneği, Dere Nahiyesi, Pertek, Tunceli, (Hatice Bal).

Sonraki örneklerde ve günümüzde malzeme olarak daha çok orlon kullanılmaktadır. Renkli orlonlarla yapılan çoraplar zengin ve kendi içinde uyumlu renkler kullanılarak gerçekleştirilmektedir (Res. 6).

Resim 6. Orlon ipinden çiçek motifiyle örülmüş çorap örneği, Yeşilyazı Köyü, Ovacık, Tunceli, (Fatma Dinler)

Çoraplar, halk diliyle ‘sınk’ adı verilen, 20-25 cm’lik şişlerle örülmektedir. Şiş sayısı genellikle iki veya beştir. İki şişle örülenler bittiklerinde genellikle arka ortasından veya tabandan geçen bir dikişle tutturulur. Bazı modellerde dikiş yanlarda da olabilmektedir. Beş şişle yapılanda dikiş bulunmamaktadır. Örmeye bazen parmak ucundan başlanıp bilekte bitirilirken bazen de bilekten başlanıp parmak ucunda bitirilir. Çift telle yapılanlara parmak ucundan, tek telle yapılanlara da bilekten başlanır. Eski çoraplar genellikle soğuktan korunmak amaçlı kalın olması için çift tel kullanılarak yapılmıştır. Genel olarak beş şişin kullanımı ile yapılan çoraplarda motifler, kullanılan malzemeye

göre farklılık göstermektedir. Yünden örülenler sade tutulmuştur. Çoğunlukla çorapların ön kısmında motiflere yer verilir. Bazı örneklerde ise halı ve düz dokumalarda görülen hayat ağacı, eli belinde, çengel/nik gibi motiflerin kullanıldığı görülmektedir (Res 7).

Resim 7. Yün iplikten örülmüş eli belinde motifli çorap örneği, Yukarıgülbahçe Köyü, Pertek, Tunceli, (Azime Babat).

Orlon iplik kullanılarak örülen çoraplarda ise renk ve motif zenginliği göze çarpmaktadır. Örne kompozisyonlarında; birbirini takip eden bordürlerde bitkisel-geometrik ve doğadan esinlenerek yapılmış olan motiflerin sıralandığı görülmektedir. Çorap konçlarının ön ve arka kısımları birbirinden farklı desenlerle bezelidir (Res. 8).

Resim 8. Hayat ağacı motifli orlon çorap örneği, Karşıyaka Mah., Pülümür, Tunceli, (Aysel Şen).

Patikler

Geleneksel giyim-kuşamın bir parçası olan ve ısınma amaçlı kullanılan diğer bir giysi patiktir. Günümüzde çorapların modernize edilmiş şekli olarak kabul edilebilecek patikler çoraplara nazaran daha süslü ürünler olarak karşımıza çıkmaktadır. Patiklerin yapımında eski örneklerde yün malzeme kullanılmış olmasına rağmen günümüzde orlon tercih edilmektedir (Res. 9). Öte yandan şişin yanı sıra, farklı olarak tığ da kullanılan aletlerdendir. Yörede görülen patik örücülüğünde şiş kullanımı daha yaygındır. İki tarafı sivri olan şişler genellikle 2,5-3 mm numaralıdır.

Resim 9. Orlon iplik kullanılarak şiş ile örülmüş patik örnekleri, Yeni Mah., Hozat, Tunceli, (Elmas Kahraman).

Yörede ayrıca tığ işi olarak yapılmış patiklere de rastlanmaktadır. Bu örneklerin şişlerle örülmüş olanlara nazaran, daha farklı formlarda olduğu görülmektedir. Bunun nedeni ise tığın sağladığı olanakların şişe göre daha fazla olmasıdır (Res. 10).

Resim 10. Orlon iplik kullanılarak tığ ile çarık modelinde yapılmış patik örneği, Akpazar, Mazgirt, Tunceli.

Patiklerin çoğu farklı renklerdeki ipliklerin kullanımı ile süslenmektedir. Ancak bazı örneklerde süsleme amaçlı olarak boncuk ve pul da kullanılmıştır. Patiğin üst kısmına

dizi şeklinde yerleştirilmiş olan inci, boncuk ve pullarla farklı bir estetik görünüm kazandırılmışlardır (Res. 11).

Resim 11. Orlon iplik ve tığ ile yapılmış ve pul kullanılarak süslenmiş patik örneği, Akpazar, Mazgirt, Tunceli.

Motif ve kompozisyon olarak çoraplara göre daha çeşitli form ve farklı renklerle işlenmiş motiflerle verilen patiklerin bu zengin görünümünde, kullanılan malzemenin önemi büyüktür. Patiklerde bitkisel ve geometrik motiflerin yanı sıra; Anadolu ve yörede görülen halı ve düz dokumalarda kullanılmış motifler işlenmektedir. Nazara karşı koruyucu göz motifi, pıtrak motifi, kahramanlık, güç ve erkeklik sembolü olan koçboynuzu motifi, evreni sembolize eden hayatağacı motifi, kötülöklere karşı korunma amaçlı akrep motifi, anneliğin, dişiliğin ve verimliliğin sembolü olan eli belinde motifi, suyun insan hayatındaki önemini vurgulayan suyolu motifinin de yaygın kullanıldığı görölmektedir (Erbek, 2002; Alantar, 2007).

Patiklerde kullanılan renkler, yöre insanının estetik değerlerini ve uyum zevklerini yansıtacak biçimde genel olarak kendi içinde bir ahenge sahiptir (Res. 12-13-14).

Resim 12. Stilize edilmiş karanfil- göz -balık kılıçığı – insan motifleriyle örölmüş patik örnekleri, Akpazar, Mazgirt, Tunceli.

Resim 13. Çengel- baklava dilimi- perik (tarak) motifleriyle örülmüş patik örnekleri, Yeşilyazı Köyü, Ovacık, Tunceli, (Fatma Dinler).

Resim 14. Beli boğuk- göz- koçboynuzu motifleriyle örülmüş patik örnekleri, Karşıyaka Mah., Pülümür, Tunceli, (Aysel Şen).

Lifler

Yörede tığ ve şiş kullanılarak yapılan diğer bir örme çeşidi liftir. Lif, banyo malzemesi olarak vücut temizliğinde kullanılan bir örme türüdür. Arkası düğümlü 1.5- 2 mm numara iki şişle yapılmaktadır. Şişle yapılan lif örnekleri tığla yapılanlara göre daha sade tutulmuştur. Sekizgen, kare, daire formunda yapılanlarda baklava dilimi, kelebek, çilek, Selanik örgü gibi çeşitli motifler kullanılmıştır (Res. 15). Şişle yapılan örneklerin

etrafı yörede ‘kıtırık’ olarak bilinen testere dişi ile sonlandırılmıştır. Tığla yapılan örnekler ise yörede ‘çıtırık’ olarak adlandırılan kenarlık ile sonlandırtmıştır.

Resim 15. Orlon iplik kullanılarak tığ ile yapılmış lif örnekleri, Akpazar, Mazgirt, Tunceli

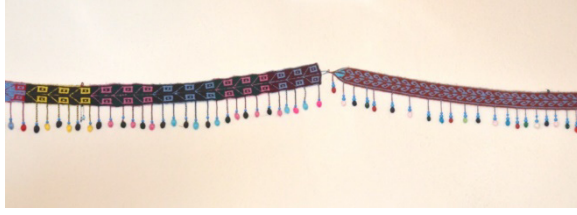
Navmallar

Tunceli yöresinde yaşayan yarı konar-göçer Şavak aşiretinin çadır kültüründen gelen navmal (evin içi) dokuma ve örme örnekleri, ev içi süs öğesidir. Çadır kültürünün bir nevi evlerde yaşatıldığı örneklerin önceleri daha çok kolon/çarpana dokuma olarak yapıldığı bilinmektedir. Daha sonraları ise orlon kullanımı ile örgü tekniğinde de yapıldığı görülmektedir. Navmal örnekleri (ev içi/evin içi), bazı evlerde sadece kapı üstlerinde kullanılırken kimi evlerde ise bütün evin içini veya evdeki ahşap direklerin üzerini dolanacak şekilde kullanılmaktadır.

Örme ile yapılmış olan navmal örneklerinde yöredeki halı ve düz dokumalarda karşımıza çıkan motifler kullanılmıştır. Özellikle eli belinde ve koçboynuzu gibi motiflere sıklıkla yer verildiği görülmektedir (Res. 16-17-18).

Resim 16. 4x102cm, Orlon iplik kullanılarak koçboynuzu motifyle örülmüş Navmal örneği, Yukarıgülbahçe, Pertek, Tunceli, (Azime Babat).

Resim 17. 7x137cm, Orlon iplik kullanılarak eli belinde motifiyle örölmüş Navmal örneği, Yukarıgölbahçe, Pertek, Tunceli, (Azime Babat).

Resim 18. 6x120 cm, Orlon iplik kullanılarak köçboynuzu motifiyle örölmüş Navmal örneği, Cumhuriyet Mah. Tunceli (Fatma Şenli).

Nazarlıklar

Geleneksel el sanatlarında, kültürel değerler olarak uğursuzluk, kem gözler ve şanssızlıklarda koruyucu anlamında çeşitli malzemelerden farklı teknikler uygulanarak küçük süs eşyaları yapılmıştır. Bu malzemeler farklı biçimde karşımıza çıkmakta; bazen Üzerlik otu, boncuk, kuşburnu olurken bazen de çeşitli ipliklerle yapılan örgüden küçük süs eşyaları olmaktadır (Türk El sanatları, 1993, s.152). Tunceli ilinde de bu tarz örneklere sıklıkla rastlanmaktadır. Küçük süs eşyası olarak hazırlanan bu ürünler kimi zaman eldiven, çanta ve üzerilik formalarında yapılmışlardır. Orlon malzeme ve beş şiş kullanılarak yapılan örneklere, dokumalarda karşılaşılan motiflerden olan eli belinde, göz, yıldız, su yolu ve baklava dilimi gibi motifler örölmüştür. (Res. 19- 22).

Resim 19. Orlon iplik kullanılarak şişlerle örülmüş nazarlık örnekleri, Doğanköy, Çemişgezek Tunceli, (Sabriye Erdoğan).

Resim 20. Orlon ve makrame iplik kullanılarak yapılmış nazarlık örnekleri, Dere Nahiyesi, Pertek, Tunceli, (Hatice Bal).

Resim 21. 6x17cm Orlon iplik kullanılarak örülmüş eldiven nazarlık örneği, Karşıyaka Mah Pülümür, Tunceli, (Aysel Şen).

Resim 22. Orlon iplik kullanılarak örülmüş nazarlık örneği, Cumhuriyet Mah. Tunceli (Fatma Şenli).

Sonuç

Eskiçağlardan beri görülen örme-örgü, basit şiş ve tığ gibi gereçlerin kullanımıyla kuşaktan kuşağa aktarılarak günümüze kadar gelmeyi başarmıştır. Başlangıç tarihi hakkında çeşitli görüşler olan örme, insan hayatında çok önemli bir yer edinmiş ve kullanımını daima korumuştur.

İplik sistemiyle ilmek oluşturulması ve bu ilmeklerin birbirine bağlanması işlemi olan örme; dokumanın aksine halk kullanımında özel bir tezgâh veya donanım gerektirmemektedir. El örmeciliği ile başlayan örme, Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra ortaya çıkan yapay elyafın etkisi ve örme makinelerinin de gelişimiyle hızla ilerlemiştir. Ancak makinede örmenin yaygınlaşması, el örmeciliğini hiçbir zaman bitirememiştir.

Dünyada ve Türkiye'de yapılmaya halen devam örme, tarih boyunca insanların örtünme-giyinme ihtiyaçlarını karşılamanın yanı sıra, renk ve desenlerle estetik ihtiyaçlarına da cevap vermiş, kültürlerinin bir parçasını oluşturmuştur.

Zengin örnekleriyle karşımıza çıkan örgü sanatı, değişik form, motif, malzeme, renk, kompozisyon gibi ayırıcı kültürel özellikleriyle dikkat çekmektedir. Bazı örnekleriyle de Anadolu'nun homojen kültüründen izler taşımaktadır. Anadolu'nun hemen her yöresinde devam eden el örmeciliği Anadolu kadınının estetik duygularını ve zekâsını yansıtan kültürel değerlerimizden biridir. Bu zengin alanı besleyen ve yöre özellikleriyle üzerinde durulması gereken kentlerden biri Tunceli'dir.

Tunceli yöresinde, örme tekniği kullanılarak yapılan ürünler çeşitlilik göstermektedir. Sık rastlanan işlerin başında çoraplar, patikler gelmektedir. Bunun yanı sıra, tığ ve şişlerle örülmüş lifler, küçük el sanatları olarak adlandırılan nazarlıklar ve süsleyici bir unsur olan navmallar başlıca örneklerdir.

Tunceli'de daha eski tarihlerde örme ürünlerinde yün ipliği kullanılmış olsa da günümüzde genellikle renk çeşitliliği fazla olan orlon iplikler kullanılmaktadır. Genel olarak doğadan ve halı ve düz dokumalarda kullanılan motiflerden esinlenilmiştir. Erkekler

için Gore, kadınlar için Gurik olarak adlandırılan çoraplar genellikle yün malzemeden yapılmışlardır. Bu ürünler kadınlarda erkeklere göre daha kısa, motif ve renk olarak da daha süslüdür. Çorap ve patikler, motif ve kompozisyon olarak Anadolu'nun farklı bölgelerinde, özellikle de Elazığ, Van yöresi gibi Doğu Anadolu Bölgesi kentlerdeki örneklerle benzerlikler taşımaktadır.

Tunceli yöresinde örme tekniği kullanılarak yapılan bir diğer el sanatı da, yine Anadolu'nun hemen her yerinde görülen ve nazarlık olarak bilinen küçük süs ürünleridir. Bu örneklerde form, renk ve motif farklılıkları görünse de temelinde nazardan korumak veya süsleyici bir amaçla yapılmaktadırlar. Küçük el sanatları açısından bakıldığında motiflerin çoraplarda olduğu gibi halı ve düz dokumalarda kullanılan motiflerle benzeştiği görülmektedir.

Tunceli yöresinde rastlanan bir diğer önemli el sanatı da navmaldır. Şavak kültüründe çadırların iç bölümünde süsleyici bir öge olarak kullanılan navmal; günümüzde, çadır geleneğinin bir devamı olarak, ev içlerinde bir süsleme elemanı işlevi taşımaktadır.

Yöreden yöreye çok büyük farklılıklar göstermeyen, Anadolu kadınının kırsal ve kentsel yaşamında yer tutan örmeler, kısa bir zaman içinde örneğinin alınıp kullanılması nedeniyle Türkiye'nin birçok yöresinde benzer özellikler taşımakla beraber, sürekliliğini de korumuştur. Tunceli yöresinde görülen örme örnekleri gerek teknik gerek malzeme gerekse kompozisyon olarak Anadolu'nun diğer yörelerinde görülen örmelerle benzerlik göstermektedir. Anadolu örme kültürünün bir parçası olan Tunceli örmeleri geleneksel sanatların yaşatılmasının güzel birer örnekleridir. Ancak bu örnekler teknoloji karşısında gündün güne yitip gitmektedir. Önemli bir kültür değeri olarak bu örneklerin yaşatılması için gerekli önlemlerin alınması ve gelecek kuşaklara aktarılması aciliyetle üzerinde durulması gereken konudur.

KAYNAKÇA

- Alantar, H.(2007). *Motiflerin Dili*. İstanbul: Yorum Yayınları.
- Diyarbakirli, N. (1972). *Hun Sanatı*. İstanbul: Kültür Yayınları.
- Erbek, M. (2002). **Çatalhöyük'ten Günümüze Anadolu Motifleri**. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Gürsoy, A.T. (2004). *Dünden Bugüne Giyim Tarihi ve Moda*. İstanbul: Omaş Ofset Yayınları.
- Özkendirici, B., (2014). *Tekstil Sanatında Çok Yüzeysellik ve Heykel İlişkisi*. (Yayımlanmamış Sanatta Yeterlik Tezi). Marmara Üniversitesi / Güzel Sanatlar Fakültesi, İstanbul.
- Rutt, R. (1987). *A History of Hand Knitting*. London: Interwear Pres.
- İnalçık, H. (2008). *Türkiye Tekstil Tarihi Üzerine Araştırmalar*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Tavman, M.B., (1994). *The Development Of Flat Bed Machine Technology And Knitted Fabric Design*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). The University of Manchester / Institute of Science and Technology, Department of Textiles. England.
- _____, (2006). Tekstil ve Tekstil Sanatı'nın Hikâyesi, İmren Çalıskan Tüzün ile Söyleşi, Körfez Gazetesi, 14 Temmuz 2006, Antalya.
- Türk El sanatları, Halk Kültürlerini Araştırma ve Geliştirme Genel Müdürlüğü Yayınları.*, (1993). Ankara.

Elektronik Kaynaklar

<http://www.vam.ac.uk/users/node/15803> (Erişim Tarihi: 20.01.2016)

Kaynak Kişiler

- Aysel Şen, Karşıyaka Mah. Pülümür, Tunceli, 2015.
Azime Babat, Yukarıgölbahçe Köyü, Pertek, Tunceli, 2015.
Elmas Kahraman, Yeni Mah. Hozat, Tunceli, 2015.
Fatma Dinler, Yeşilyazı Köyü, Ovacık, Tunceli, 2015.
Fatma Şenli, Cumhuriyet Mah. Tunceli, 2015.
Gülsüm Şen, Pülümür, Tunceli, 2015.
Hatice Bal, Dere Nahiyesi Pertek, Tunceli, 2015.
Sabriye Erdoğan, Doğan köyü, Çemişgezek Tunceli, 2015.

ÖZET

TUNCELİ YÖRESİNE AİT ÖRME VE TIĞ İŞİ ÖRNEKLERİ

İlkçağlardan itibaren doğanın zorlu koşullarına karşı insanoğlunun korunma amaçlı giyim, barınma ve sonrasında süs maksatlı olarak ortaya çıkmış olan örme sanatı, günümüzde de varlığını devam ettirmektedir. Örme sanatının gelişiminde coğrafi ve ekonomik koşullar, toplumsal örf-adetler ile dokuyan kişilerin estetik zevkleri etkili olan etmenlerdir. Bu koşullar örme konusunda bölgesel farklılıklar yaratmış ve yörelerin kendine has örme kültürüne sahip olmalarını sağlamıştır.

Anadolu, örme sanatı açısından zengin bir coğrafyadır. Her yörede, özgün ve bazen de Anadolu'nun ortak özellikleriyle karşımıza çıkan örme sanatı, pek çok açıdan büyük bir çeşitlilik göstermektedir. Dokuma konusunda zengin örneklerle sahip kentlerden biri de Tunceli'dir. Anadolu'nun kültürel değerleri konusunda araştırmalar yapılmış olmasına rağmen, Tunceli örme örneklerinin özelliklerine pek değinilmediği dikkat çekmiştir. Oysaki Tunceli'nin bu konuda oldukça fazla örneğe sahip olduğu bilgimiz dâhilindedir. Bu bilgilere dayanarak Tunceli örgüleri hakkında bir araştırma yapılmasının gerekliliği görülmüştür. Konuyla ilgili gerekli bilgilere ulaşmak için Tunceli'ye gidilerek kentin genelinde alan taraması yapılmıştır. Bu araştırma çerçevesinde elde edilen örnekler değerlendirilerek belgelenmeye çalışılmıştır. Yörede geleneksel giyim ve kuşamın bir parçası olan çorap ve patikler, ev içi süslemelerinde kullanılan navmallar ve nazara karşı yapılmış küçük örme örnekleri, geçmişte ve günümüzde uygulaması devam eden kültürel değerlerdir.

Anahtar Kelimeler: Tunceli, Örme, Gelenek, Geleneksel El Sanatları, Kültür.

ABSTRACT

KNITTING AND CROCHET SAMPLES OF TUNCELI REGION

Knitting art developed with protection and sheltering purposes of humans against the hard natural conditions since the early ages and then with the ornamentation purpose and it continues its existence today. Geographic and economic conditions, customs and aesthetic taste of the weaving persons are the effective factors in the development of the knitting art. These conditions have created regional differences in knitting and ensured the regions to have a unique knitting culture.

Anatolia is a rich geography in terms of knitting art. In each region, knitting art appears with unique and sometimes common characteristics of Anatolia and shows a great variety in many aspects. Tunceli is one of the cities which have rich samples in weaving. Although researches were conducted on the cultural values of Anatolia, it is remarkable that the characteristics of Tunceli knitting samples were not touched on much. However, we know that Tunceli has quite a few examples on this issue. Based on this knowledge, it was decided that a research was needed to be conducted on Tunceli knitting. In order to obtain information on the issue, field screening was conducted throughout Tunceli by visiting the city. The examples obtained in the framework of this research were evaluated and documented. Socks and booties which are a part of the traditional clothing in the region and navmal used in ornamenting the interior of the houses and small knitting examples made against evil eye are cultural values which were applied in the past and are continuing to be applied today.

Keywords: Tunceli, Knitting, Tradition, Traditional Hand Crafts, Culture.